

A RÓMAI KÉRDÉS MEGOLDÁSA

VALÓSÁG lett tehát az, aminek előkészítéséről sokan beszéltek, de aminek megvalósulásában mégis csak kevesen hittek. A február 11-i lateráni egyezmény aláírása, bár létrejöttéről nyílt titokként suttoztak, mégis a meglepetés villámgyorsaságával hatott. A meglepetés és az öröm, amely február 11-én délben a csaknem két emberöltő után először felhúzott sárga-fehér pápai zászlót fogadta, több volt a lelke mélyén közömbös tömegnek annál a kíváncsiságánál, amellyel különösen Róma népe, panem et circensest kiáltó őseinek kései örökségeként, fogadni szokta a világ eseményeit, minden rendű hírességeit. A conciliazione híre ennél mélyebbre hatott és őszintébb örömet váltott ki az egész olasz társadalomból. Az olasz nép sajátos politikai érzékével szinte ösztönszerűleg érezte meg, hogy az Unita Italia ezzel az aktussal vált teljessé és befejezetté, mert ez a szerződés biztosítja ezentúl jog szerint is a harmadik Itáliának háborítatlan és vitathatatlan birtokát.

Ez a momentum nem is olyan csekély jelentőségű é megegyezésben, aminőnek az első pillanatra, Róma ötvennyolc évi zavartalan birtoklása után, látszik. Olaszország még a világháborúba való beavatkozását megelőzőleg is, a londoni egyezmény titkos klauzulájában, megegyezett új szövetségeseivel, hogy a békekötés alkalmával nem engedik ineg sem az úgynevezett római kérdés felvetését, sem a pápának a béketárgyalásokon bárminő formában leendő részvételét. A négyesszövetség győzelme az olasz paktumnak ezt a pontját meg is valósította. A háború befejezése óta napvilágra került akták és emlékiratok, különösen a német centrupárt sokszor külön utakon járó, de eleven politikai iniciatívájú vezéréé, a tragikus végű Erzbergeré, meggyőzően bizonyítják, hogy Olaszországnak ez az aggodalma a római kérdés felvetése miatt nem volt alaptalan. Kétségtelen ma már, hogy a központi hatalmaknak igenis szándékukban volt a római kérdésnek Olaszországgá kedvezőtlen felvetése. Ez a körülmény Itáliára nézve még iákkor is beláthatatlan következményekkel járt volna, ha a Szentszék magasabb erkölcsi és bölcsen távolba néző politikai szempontok miatt nem lett volna hajlandó a római kérdésnek egy ránézve talán pillanatnyilag kedvező, de egyoldalú és erőszakos aktusból származó megoldását elfogadni, amely ismét a jövő súlyos bonyodalmait idézte volna elő. A február 11-i megegyezésnek általános érvényű és messzeható jelentőségű ténye éppen az, hogy tökéletes békét teremtett Olaszország és a pápaság között, ennél-

fogva a római kérdést nem lehet többé semmiféle formában felvetni Olaszország ellen. Minden nemzetközi szerződés értékét és használhatóságát a gyakorlat mutatja meg. A lateráni egyezményt illetőleg erről még nem beszélhetünk, annál kevésbbé, mert a szerződések teljes szövege is csak éppen most került nyilvánosságra. De ezenkívül az olasz kormány által nyilvánosságra hozott bőséges tájékoztatás is elegendő a megegyezés szellemének megismeréséhez és az új helyzet következményeinek és esélyeinek mérlegeléséhez.

Az első szerződés, amelyet a félhivatalos politikai szerződésnek nevez, legelőször is megerősíti újból az 1848 március 4-1 olasz alkotmány első szakaszát, amely szerint az állam vallása a katolikus. A továbbiakban a pápa tökéletes szuverénitását ismeri el Olaszország a jelen szerződéshez csatolt térkép szerint körülhatárolt vatikáni államra (Citta del Vaticano). Ezen a területen az olasz kormány semmiféle hatalmat nem gyakorol, itt a Szentszék teljes szuverénitást élvez. Nyilván biztonsági és rendészeti okok magyarázzák a megegyezésnek azt a feltételét, hogy a Szent Péter-templom előtti tér része ugyan a vatikáni államnak, mégis ez a közönség részére általában nyitva lesz, s ott a közbintonsági szolgálatot továbbra is az olasz állami szervek fogják ellátni.

Az új vatikáni állam határainak megállapítása sok helyütt némi csalódást fog kelteni. Még a háború alatti megoldási tervek is egy akkora államterületről szóltak, amely a Vatikán környékén kívül egy a tengerhez vezető keskeny földszalvét és egy tengeri kikötőt is magában foglalt volna. A megegyezés előtt közvetlen számyrakapott hírek szerint is, amelyek a külföldi sajtóban is napvilágot láttak, az új állam magába foglalta volna a Propaganda-Kongregációnak a Monte Gianicolo északi lejtőjén most épülő palotája, a Doria Pamphiljvilla, a pineta Sacchetti és a Porta Angelica által bezárt területet, amelybe ilyenformán beleesett volna a roma—viterbói vasútvonal egy kisebb szakasza, az úgynevezett Szent Péter-vasútállomással együtt. Úgy látszik azonban, hogy a minél kisebb terjedelmű államterület megállapításánál különböző, inkább praktikus természetű megfontolások mellett, más, messzebbre tekintő szempontok is érvényesültek.

Mentői kisebb a terület, annál jobban eliminálódik a jövő komplikációk lehetősége, — különösen a közigazgatást és az igazságszolgáltatást illetőleg — amelyek okvetlenül bekövetkeznének, ha az új állam nagyobb számú polgári foglalkozású állampolgárokra is szert tesz. Ilyen megfontolások mellett jutottak el a jelenlegi végleges megoldáshoz, amely szerint a vatikáni állam az eddigi exterritoriális területen kívül (vatikáni paloták a hozzátartozó kertekkel) csupán a Szent Péter-templom sekrestyéjének déli sarkától, ott, ahol a Szent István király alapította magyar zarándokház állott egykor, a Szent Péter-bazihka kanonokjainak palotája mellett haladva, a vatikáni falnak úgynevezett Leó-tornyáig vezető úttól határolt területet fogja magában foglalni. Ennek kiterjedése mindössze fél négyzetkilométer, s ma is már az egész terület a Szentszék, vagy más egyházi testületek birtokában van. Ez az államterület kevés változtatással megfelel az

Ehrle-féle 1916-ban publikált területi megoldásnak,¹ amely először állapította meg, hogy ez a kis terület jogilag elegendő biztosítéka volna a pápa szuverenitásának. Miután az új állam területe így a minimális kiterjedésre szorítkozik, elejtették azt a tervet is, hogy a Szentszék mellett akkreditált követségek a jövőben a vatikáni állam területén belül lakjanak, vagy legalább is ott hivatalos helyiségeket tartsanak. A vatikáni követségek tehát a jövőben is az olasz állam területén fognak működni és ott fognak teljes területenkívüliséget élvezni. A vatikáni állam területén a konvenció szerint megfelelő vasútállomást fognak építeni, amelynek helyét a vatikáni domb déli lejtőjén, a Santa Marta-kórház mellett, jelölték ki, s ez a kiágazás a roma—viterbói vasútvonal Szent Péter-állomásához fog csatlakozni. Posta-, távíró-, telefon-, valamint drótnélküli távíró- és távbeszélőszolgálat ellátását, amelyek felállítása az új államban Olaszország terhére fog megtörténni és a járművek közlekedését külön egyezmények fogják szabályozni.

Már az 1871-i garancia-törvény a Vatikánon kívül exterritorialitást biztosított a lateráni bazilikának és palotának, a castelgandolfói pápai nyaralónak és Rómában mindazon pápai palotáknak, amelyekben az egyházi központi kormányzervek foglaltak helyet. Ezek a Cancelleria, a Quirinál tőszomszédságában fekvő Dataria, a Propaganda Fide és a Vikáriátus palotái voltak. A lateráni egyezmény itt is messzemenő előzékenységet tanúsít a pápával szemben, amennyiben az ingatlanok egész sorát adja vissza ismét a Szentszéknek, mások számára pedig messzemenő kedvezményeket biztosít. Jogilag a szerződés két csoportot teremt. Az egyikhez tartoznak azok a paloták, amelyek vagy ősi tradícióknál fogva, mint a három főbazilika (San Giovanni al Laterano, Santa Maria Maggiore, San Paolo fuori le Mura), vagy pedig rendeltetésük miatt akár a pápa személyes használatára (a jelentékenyen megnagyobbított castelgandolfói pápai nyaraló), akár az egyház központi szerveinek elhelyezésére szolgálnak. Ezek az épületek a hozzájuk tartozó területekkel együtt² az idegen államokkövet-

¹ Fraxu Ehrle: Benedikt XV. und die Lösung der römischen Frage, Stimmen der Zeit, 1916, September.

² A Szentszék részéről sugalmazott közlemény (Corriere d'Italia, 1929 február 19) szerint az ingatlanok pontos leírása a következő:

Az első kategória:

1. A lateráni bazilika és palota a hozzátartozó épületekkel, úgymint: kanonokok palotája, a penitendáriusok háza, a plébánia, a római szeminárium és több kisebb, a bazilikával összeépült házzal és a Szent Lépcsővel együtt.

2. A Santa Maria Maggiore-bazilika a hozzáépült palotával.

3. San Faolo fuori le Mura-bazilika a hozzáépült épületekkel és a bazilikától Róma felé húzódó Prati del popolo romano nevű földekkel együtt.

4. A castelgandolfói pápai palota, az egykori Cybo-villával és palotával együtt.

5. Ugyancsak Castelgandolfóban a villa Barberini, amelyet az állam hat hónapon belül kisajátít és átad a Vatikánnak. (Ennek a területe 40 hektár, tehát majdnem Ugyanakkora, mint maga a vatikáni állam.)

6. Rómában a Dataria-palota.

7. A Cancelleria-palota.

8. A Propaganda Fide-kongregáció régi palotája a Piazza di Spagnán.

9. A San Callisto-palota a Trasteverében, a mögötte lévő területekkel, a Santa Maria in Trastevere-bazilikával és az összes vele Összefüggő építményekkel együtt.

10. A keleti egyházak kongregációjának palotája a Piazza Scossacavallin.

11. A Sant' Uffizio-kongregáció palotája.

ségeinek kijáró területenkívüliséget élvezik. Az egyházi intézmények egy másik kategóriája teljes adó-, illeték- és kisajátítás alól való mentesítést élvez, ezek a pápai Gergely-egyetem új palotája, a biblikus intézet, a keleti intézet, a régészeti intézet, az orosz és lombárd kollégiumok, a San Apóllinare két palotája és a Coelius-hegyén lévő Szent János- és Pál-kolostor. Mindezek nemzetközi jellegű egyházi felsőbb oktatási vagy tudományos intézetek, vagy pedig a római egyházmegye igazgatásával kapcsolatos intézmények vannak bennük elhelyezve, s már a megegyezés előtt is részben a Szentszék birtokában voltak. Területi igényeit a Szentszék valóban a lehető legcsekélyebbre redukálta, joggal mondhatta erről a pápa, hogy a Szentszék a területi konvencióval az egész világ előtt bebizonyította, hogy az egyességnél semminemű kapzsiság nem vezette.

A további komplikációknak veszi elejét az a rendelkezés is, amely szerint a vatikáni államnak nem lehetnek más alattvalói, mint a Szentszék azon egyházi és világi tisztviselői és alkalmazottai, akik állandó székhellyel a vatikáni állam területén bírnak, de ezek is csak hivataloskodásuk időtartama alatt. Ez a rendelkezés, mely egészen szűk körre szabja a vatikáni állampolgárság megszerzésének lehetőségét, már magában véve is lehetetlenné teszi, hogy az új államnak olyan polgárai is lehessenek, akik nem tartoznak közvetlenül, hivatali elfoglaltságuknál fogva, a Szentszék fegyelmi hatósága alá. Amint ez a rendelkezés, éppen úgy az is, amelyik a vatikáni állam területén elkövetett deliktumok megbüntetését szabályozza, csaknem a mostani megegyezéssel tökéletesen azonos formában megtalálható már az Erzberger-féle, a háború alatt készült megoldási tervzetben is. Ez is nyilvánvalóan bizonyítja azt, hogy a kérdés megoldása minő gondosan, az egész rendkívül terjedelmes irodalom figyelembevételével történt. A megegyezés szerint Olaszország a vatikáni állam kérésére és meghatalmazására, esetről-esetre vagy állandóan is, eszközli azon személyeknek a megbüntetését, akik a vatikáni állam területén bűncselekményt követtek el. Ugyancsak kiszolgáltatja a vatikáni állam

12. A vikáriátus palotája a Via dei Cestarin.

13. A Monte Gianicolón lévő, a Porta Cavalleggieri, a Szent Péter oszlopsora, a Borgo Santo Spirito és a Monte Gianicolo csúcsa közt fekvő terület, amely magában foglalja a Santa Monica-kolostort, az Ágoston-rendűek központi házát, a Jezsuiták központi házát, a Propaganda-kongregáció új palotáját, az új amerikai kollégiumot, a Gyermek Jézusról nevezett kórházat, a Sant' Onofrio-templomot és kolostort, végül a Sacre Coeur-apácák kolostorát.

A második kategória:

1. A pápai Gergely-egyetem régi épülete a Via del Seminarión és most épülő új palotája a Piazza della Pilottán.

2. A pápai biblikus intézet, a Piazza della Pilottán.

3. A 12 apostolról nevezett bazilikához tartozó paloták.

4. A Sant' Andrea della Valle-templomhoz tartozó palota.

5. A San Carlo ai Catinari-templomhoz épített palota.

6. Az Esquilinuson az egykori Sant. Antonio-konvent területén most épült paloták, úgymint: Pápai Keresztény Régészeti Intézet, Pápai Keleti Intézet, a lombárd szeminárium, az orosz kollégium a Sant' Antonio-templommal együtt.

7. A Piazza San Agostinón és a Via della Scrofan emelkedő két, San Apollinare-palota, amelyet zárt átjáró köt össze.

8. A San Giovanni e Paolo-templom mellett épült palota, a hozzátartozó igen nagy kiterjedésű parkkal együtt, amely régészeti szempontból igen fontos, ott van Nero nympheuma.

Olaszországnak azokat a személyeket is, akik olasz földön elkövetett bűncselekménnyel terhelten a vatikáni területre menekültek. Ez a rendelkezés mentesíti a Szentszékét a büntető igazságszolgáltatás minden ódiomától, amely már 1870 előtt is súlyos teherként nehezedett a pápára, mint az egyházi állam szuverénjére, mert igen sok esetben nehéz volt megtalálni a kiegyenlítést az egyházi törvények és a modern igazságszolgáltatás praxisa közt.

Politikai szempontból különösen nagyfontosságú a megegyezésnek az a rendelkezése, amely kimondja, hogy a Szentszék távol akar maradni és távol fog maradni a más államok közt felmerült ügyektől és a hasonló célból összehívott nemzetközi kongresszusoktól is, kivéven akkor, ha az érdekelt felek a Szentszék erkölcsi és szellemi hatalmát egyértelműleg kéri közreműködésre a béke érdekében. Ezen elhatározás következményeképpen Olaszország elismeri, hogy a vatikáni állam mindenkor semleges és sérthetetlen területnek tekintendő. Ez a megállapodás már magában foglalja a feleletet arra a különösen a francia sajtóban sokat emlegetett kérdésre is, hogy a Szentszék a megváltozott viszonyok folytán közvetlenül is részt kér-e majd a Nemzetek Szövetségének a munkájából. A megegyezés e pontjának világos értelme szerint semmi esetre sem. Megerősíti ezt Rosa jezsuita atyának a *Civiltà Cattolica* február 20-i számában megjelent, nyilvánvalóan sugalmazott cikke, amely megállapítja, hogy a Szentszékre nézve erkölcsi lehetetlenség belépni a Nemzetek Szövetségébe, miután annak alapokmánya olyan kötelezettségeket is ró a tagállamokra, például a közös háborús akcióét, amelyet a Szentszék még akkor sem vehet magára, ha annak gyakorlati jelentősége reá nézve nem is volna. De annak a lehetősége a lateráni szerződés szerint is megvan, hogy adott esetben a Szentszék az érdekelt államok felkérésére konkrét esetekben közvetítő, vagy döntőbíróként is szerepeljen, úgy amint XIII. Leó 1884-ben Bismarck kezdeményezésére a Németország és Spanyolország közt a Karolina-szigetek birtoka miatt támadt viszály ügyében. Hasonlóképpen megvan teljes mértékben annak a lehetősége, hogy a Szentszék teljes jogú résztvevője legyen a békeproblémákkal általánosságban foglalkozó nemzetközi kongresszusoknak, — aminők a hágai békekonferenciák voltak, amelyeken a Szentszék részvételét mindkét esetben Olaszország vétója akadályozta meg — a nélkül mégis, hogy semlegességét bármely irányban feladva, aktuális nemzetközi bonyodalmakba beavatkozni kényszerülne.

A pápai levéltárak, a könyvtár és a múzeumok kincseinek eddigi liberális használatát biztosítja a szerződés a jövőben is a tudományos világ és az érdeklődők számára a mostani keretek között.

Abból, hogy Olaszország kifejezetten elismeri a Szentszék követküldési és követfogadási jogát a nemzetközi jog szabályai szerint, magától értetődik az egyezménynek az a megállapítása, hogy a jövőben a normális diplomáciai viszonyoknak megfelelően Olaszország a pápa mellett nagykövetet, a Szentszék az olasz államban pedig nunciust fog tartani, aki a diplomáciai testület rangidőse lesz. A megegyezés utolsó pontja szerint a Szentszék a jelen egyezménnyel tökéletes

szabadságát biztosítva látja, éppen azért visszavonhatatlanul és véglegesen elismeri a savoyai ház uralma alatt álló Olaszországot. Olaszország viszont elismeri a pápa szuverénitását a jelen szerződésben megállapított vatikáni államra. Az úgynevezett garancia törvénynek a mostani megegyéssel ellenkező rendelkezései egyidejűleg hatályukat veszítik.

Amíg ez az egyezmény az úgynevezett római kérdést eliminálta s tulajdonképpen kétoldalú békeszerződés a két egyenrangú fél között, amely az egyoldalúan megalkotott és a Szentszék által soha érvényesnek el nem fogadott garancia törvények helyébe lépett, addig az ugyancsak február 11-én aláírt konkordátum az olasz állam és az olaszországi katolikus egyház viszonyait szabályozza.

A Szentszék a világháború óta különös előszeretettel használja a katolikus egyház érdekeinek biztosítására a konkordátumokat, mert ezek nemzetközi szerződés erejével bírva a törvényhozó testületek szankciójával láttatnak el, tehát az államok mai alkotmányos berendezkedése mellett mindkét fél részére a zavartalan együttműködés legfőbb biztosítékát nyújtják. Ezzel szemben a középkori tradíciókon felépülő privilégiális rendszer a katolikus egyházra vonatkozólag ma már csak igen kevés államban pl. Spanyolországban tartható fenn, a liberális kor „szabad egyház szabad államban“ doktrínája pedig már klasszikus hazájában, Franciaországban is csődöt mondott, a szerzetesrendekre vonatkozó törvény folyamatban lévő revíziójával. Ez a princípium, amely az új kánonjogi kódex centralizmusának életbeléptetését is a leghatékonyabban segíti elő, érvényesült a már érvényben lévő lengyel, bajor, litván, lett konkordátumokhoz hasonlóan a most megkötött olasz konkordátumnál is, amelynek 45 szakasza a ratifikáció megtörténteig szintén csak főbb vonásaiban ismeretes.

A konkordátum annak az ünnepélyes kinyilatkoztatásával kezdődik, miszerint Olaszország tudatában van annak, hogy Róma, mint a pápaság székhelye, az egész katolikus világ centruma, éppen ezért tartózkodni fog minden olyan intézkedéstől, amely a városnak ezt a jellegét bármi módon is veszélyeztetné.

A vallás szabad gyakorlatának, a világi papság és a szerzetesek szabad tevékenységének biztosítása, az ünnepek megtartása, a tábori lelkészet ügye más konkordátumokban is hasonlóképpen előforduló állandó jellegű intézkedések.

Politikai szempontból nagyfontosságú a konkordátumnak az a rendelkezése, amely kimondja, hogy az egyházmegyék határai összhangba hozandók a politikai határokkal. A békeszerződés folytán Olaszországra szállt területek is egyházilag csonka megyékké váltak. Ez a kérdés mindezideig rendezetlen maradt és a Szentszék itt is apostoli adminisztrátorokkal kormányozta a székhelyétől politikai határokkal elválasztott területeket. Végleges megoldás eddig csupán Fiúmé olasz területén történt, mert itt a pápa már 1924-ben új püspökséget alapított. A többi szétszakított egyházmegye rendezése most fog megtörténni, amelyhez az első lépés az olasz konkordátum volt. Az elv maga, az egyházi és a politikai hatóságok azonossága, nem jelent

nóvumot, magában foglalja ezt a rendelkezést valamennyi, a háború után kötött konkordátum, beleértve a még nem ratifikáltakat (román, jugoszláv) is. Másrészt nagyon valószínű, hogy a Kúria a konkordátum jelen szakasza értelmében, amely a püspökségek határainak rendezését a tartományok politikai határaihoz símulóan általában megengedi, a jövőben tovább fogja folytatni a közép- és délolaszországi törpe egyházmegyék egyesítésére vonatkozó akcióját. Ezeket a pár ezer hívővel rendelkező egyházterületeket, amelyek a középkori városállamok tagozódásának köszönhetik létüket, tovább fenntartani egyházkormányzati szempontból egyenesen káros. Ezeknek az egyházmegyéknek egyesítését már X. Pius megkezdette, de akkor megíusult az olasz kormány politikai okokból származó ellenállásán.

A konkordátum két leglényegesebb pontja azonban az, amely az egyházi házasságkötés érvényességét ismeri el és a hitoktatást kiterjeszti a középfokú iskolákra is. A konkordátum szerint ezentúl az állam érvényesnek ismeri el a kánonjogi kódex szabályai szerint kötött házasságot, amelyet az egyházi hatóságok haladék nélkül kötelesek az illetékes olasz közigazgatási szervek tudomására adni. A nem katolikus vallású olasz állampolgároknak természetesen, valamint minden katolikusnak is jogában áll azonban a jövőben is csak polgári házasságot kötni. A konkordátumnak ez a pontja ellentétben van a liberalizmus házassági doktrínájával, ami egyrészt nem csupán hatalmas presztízs emelkedést jelent az olasz katoliázmusra, de egyúttal szervesen beletartozik Mussolininak a családi élet védelme érdekében állandóan kifejtett akciójába.

A fasizmus a vallásoktatást az alsóbbfokú iskolákban már három évvel ezelőtt kötelezővé tette. A konkordátum most kiterjeszti ezt a középfokú iskolákra is, azzal a rendelkezéssel, hogy a hitoktatókat az egyházi hatóság jelöli ki, s az gondoskodik a hittani könyvekről is. A hitoktatóknak különben semmi beleszólásuk nem lehet az iskolai oktatás menetébe.

A Szentszék azon törekvésének, amellyel a teológiai oktatást minden világi befolyástól menten kizárólag maga kívánja irányítani, volt a következménye, hogy a konkordátumban sehol sincs szó az állami egyetemek mellett teológiai fakultások létesítéséről, vagy az egykor létezettek feltámasztásáról.

Az egyház és a fasizmus eddigi incidenseinek, amelyek 1922 óta több ízben is felmerültek, oka rendszerint a katolikus egyesületek működésének akadályozása, vagy megszorítása volt. A fasizmus a maga diktatórikus organizációjában, nem hajlandó elismerni semmi más politikai szervezetet. A határvonalat, hogy egy társadalmi egyesület működése hol éri el a politika mesgyéjét, természetesen igen nehéz megvonni. Ezt a nehézséget még inkább súlyosbította, hogy a helyi fasiszta szervek intrazigenciája, vagy a katolikus egyesület vezetőinek az új viszonyokhoz nehezen illeszkedő állásfoglalása, igen sokszor súlyos konfliktusokhoz vezetett. Még inkább elkedvetlenül hatott a Kúriára, az olasz ifjúsági nevelésnek a fasiszták által történt csaknem kizárólagos monopolizálása, mert a balillákat megszerző törvény, valamint az azt kiegészítő

rendeletek szerint a Balilla-direktóriumhoz nem tartozó ifjúsági egyesületek (ilyenek voltak a katolikus ifjúsági szervezetek) csupán a húszezernél nagyobb lakosságú városokban fejthetnek ki működést.

Az egyesületek ügyében támadt nézeteltérést, amely többször heves polémiákra adott alkalmat, rendezte most a konkordátum. Ezek szerint a jövőben az olasz állam nem akadályozza meg semmiképpen sem azoknak a hitélet előmozdítására szolgáló katolikus egyesületeknek a működését, amelyek a pápa által az egész világon megszervezett katolikus akció olasz kötelékébe tartoznak és minden politikát kizáró működésükben közvetlenül az illetékes egyházi hatóságok vezetése és felügyelete alatt állnak. A konkordátumnak ezt a rendelkezését, amelyhez hasonló tartalmaz a litván konkordátum is, megelőzte Mussolininak az a rendelkezése, amellyel a Balilla-szervezetek mellé, az ifjúság vallás erkölcsi nevelésének előmozdítása érdekében mindenütt az egyházi hatóságok által megnevezett lelkészt rendelt és kötelezővé tette a balilláknak a katolikus ünnepeken való részvételét.

Erősen politikai természetűek a konkordátumnak azok a rendelkezései, amelyek a püspökök kinevezésére és a javadalmak betöltésére vonatkoznak. A püspöki székek betöltését illetőleg Olaszországban eddig egykori széttagoltságának következményeként a legteljesebb mértékben a partikuláris jog uralkodott. A konkordátum most itt is egységes helyzetet teremt, mely az új kánonjogi kódexben lefektetett kinevezési elvet juttatja teljes diadalra. Olaszország valamennyi püspökét a pápa nevezi ki. A kinevezés ténye előtt azonban a kinevezendő személy nevét közli az olasz kormánnyal, hogy megbizonyosodjék arról, vajjon a kinevezendő ellen nincs-e politikai természetű kifogása. A kisebb javadalmak betöltése alkalmával az illetékes egyházi hatóság hasonlóképpen közli a kinevezendő nevét a kormánnyal, esetleges észrevételek megtétele végett. Ilyen esetekben, ha megegyezés nem jön létre, az ügyet a Szentszék elé terjesztik, s az a maga részéről két megbízottat jelöl meg, akik az olasz kormány két delegátusával együtt a kérdést végérvényesen rendezik. Hasonló eljárás indítandó akkor is, ha valamely javadalmas ellen merülnek fel politikai természetű súlyosabb kifogások. A püspököknek az államhatalom iránt való köteles hűségét van hivatva bizonyítani az államfő kezébe, a kinevezés alkalmával leteendő hűségeskü, amelynek szövegét a lateráni egyezmény a lengyel konkordátumból vette át.

Elismeri a konkordátum az egyházi társulatok jogi személyiségét, vagyonszerző képességét is, fenntartva mégis a polgári törvénykönyvnek az erkölcsi testületek vagyonszerzésére vonatkozó rendelkezéseit, a nemzetiségi kérdésben pedig, bár külön nem említi fel az olasz királyságban élő németeket és szlávokat, a Szentszéknek eddigi gyakorlatát sem változtatja meg, amely szerint a hívőknek a saját nyelvükben való oktatása és lelki kiszolgálása az egyházi törvények szellemének és számtalan gyakorlati utasításnak következtében, úgyis természetes.

A konkordátum a maga teljességében alkalmas instrumentumnak látszik arra, hogy az Egyház és az állam viszonyát a békés megegyezés szellemében biztosítsa a jövőben is. A konkordátumok éppen nemzet-

közi szerződési jellegüknél fogva kevésbé vannak kitéve a belső politikai változásoknak. A napóleoni konkordátum, amelynek érvényét Elzászban a német uralom alatt a francia, ma pedig a német propagandától való félelem tartja fenn, még ma, negyedszázaddal a konkordátumot egyoldalúan megszüntető szeparációs törvények után is, elég hatékony erőnek mutatkozik ahhoz, hogy vele a francia katolikusok a harcot az egyházpolitikai törvények revíziójáért eredményesen folytassák.

A lateráni egyezmények közül a harmadik a pénzügyi függő kérdéseket szabályozza. Tudvalévőén a Szentszék nem ismervén el a garancia törvény érvényességét, nem vette fel sohasem az abban megállapított 3,225.000 líra évi járadékot sem. Hosszas vita folyt arról már régóta az irodalomban, vajjon erre a járadékra is érvényes-e a tízesztendős elévülés, amelyet az olasz törvény az ilyen természetű tartozásokra általában megállapít. A lateráni egyezmény ezt a pénzügyi kérdést is végérvényesen megoldotta. Az 58 óta felgyülemlett, kamatok nélkül körülbelül 187 millió aranylírát kitevő járadéktartozást a líra mai értékének megfelelően 750 millió lírában valorizálta, amely összeget az olasz állam a ratifikáció után nyomban kifizetni tartozik a Szentszéknek.

A további évjáradékokat Olaszország tőkésítette a Szentszék javára oly módon, hogy átengedett annak egymilliárd névértékű öt százalékkal kamatozó államkölcsönkötvényt, amely tehát a Szentszéknek évi 50 millió líra kamatjövedelmet biztosít. Külföldi lapok első híradásai szerint pénzügyi körökben elkedvetlenedést keltett az új államkölcsön híre, amellyel szemben a kormányközlemény megállapítja, hogy ezeknek a kötelezettségeknek a teljesítése alkalmával az olasz kormánynak semmi rendkívüli pénzügyi művelethez nem kell nyúlnia. Ez a pénzügyi kárpótlás túlzottnak nem mondható, s a pápa erről is joggal elmondhatta, hogy a Szentszék követeléseit a minimumra redukálta. Vajjon ez a kárpótlás nem fogja-e a Szentszék számára felajánlani szokott adományokat a jövőben kedvezőtlenül befolyásolni, oylan kérdés, amire feleletet csak a jövő adhat.

Mik lesznek a lateráni egyezmény életbeléptének várható következményei? Erre a kérdésre ma még nem lehet pozitívumokkal válaszolni. A francia radikális sajtó, amely ebben a pontban olyan megértő fegyvertársra talált az Action Française-nak jelentőségét mindjobban vesztő sajtójában, valóságos pergőtűzzel támadt a lateráni egyezményre és annak megalkotóira. Tárgyilagosan mérlegelve, a koncentrikus támadások mélyén vajmi kevés pozitívum van, a többi a fasizmus elleni gyűlöletből és a katolikus egyház tekintélyének gyarapodásán érzett elkeseredésből fakadt.

A francia lapok azzal igyekeznek a közvéleményt Róma ellen hangolni, hogy a lateráni egyezmény következményeképpen Keleten a katolikus missziók feletti protektorátust a jövőben Olaszország fogja élvezni, ami az olasz politika erőteljes expanzivitását tekintve, reá nézve beláthatatlan előnyököt jelent, Franciaországra pedig Keleten eddig élvezett presztízsének nagymérvű csökkenésével fog járnai. A nacionalizmus jelszavával mindig könnyen tűzbe hozható francia közvéleménynek ez az informálása, ha nem politikai manőver

csupán, akkor a tényleges helyzet félreismeréséből fakad. Ma, amikor a közeli és a távoli Kelet népei, nem sejtett gyorsasággal érték el a nemzeti öntudatnak szinte csúcspontját, s egyértelműig rázzák le magukról a hatalmak mindennemű politikai gyámkodását, a missziók feletti protektorátus politikai és gazdasági jelentősége is rendkívüli mértékben aláhanyatlott, ha éppen teljesen el nem veszett, mint a nacionalista Kínában és az új Törökországban. A mostani pápa trónra-léptétől kezdve elvben és gyakorlatban egyaránt azt a missziós politikát követi, hogy a katolikus misszionáriusok, bármilyen nemzetiségűek legyenek is, csupán a katolikus hit igazságainak hirdetésére szorítkozhatnak, minden politikai és gazdasági propaganda nélkül. Működésük pedig csupán addig tart, amíg a katolicizmus ott annyira gyökeret nem vert, hogy a hierarchiát a saját kebeléből nevelt pappal is el tudja látni. Kínában és Japánban ennek az elvnek a keresztvitelére már megtörtént az első lépés, amikor a pápa bennszülött püspökökre bízta néhány egyházmegye kormányzatát. A Vatikánnak ezt a szupernacionális álláspontját méltányolta is a kínai nemzeti kormány akkor, amidőn a legutolsó háború alatt a nemzeti kormány csapatai tartózkodtak a katolikus missziók bántalmazásától, ellentétben azzal, hogy több angol és amerikai protestáns missziót bezárattak a politikai és gazdasági propaganda gyanúja miatt. A törökországi kapitulációk megszüntetése és Egyiptom nemzeti öntudatra ébredése óta pedig arról sem lehet komolyan beszélni, hogy az olasz politika itt a katolikus missziók protektorátusa révén nagyobb befolyásra tenne szert, mert a missziós munka éppen ezekben a mohamedán országokban még a kapitulációk idejében is elenyészően csekély eredménnyel járt.

A másik nagy probléma, amely különösen a külföldi katolikus közvéleményt foglalkoztatja, vajjon a lateráni egyezményben foglalt garanciák elégségesek lesznek-e a jövőben a Szentszék teljes szabadságának és függetlenségének biztosítására. Ennek a kérdésnek az államok igen nagy részét érintő eminens fontossága minden kétségen felül álló. Mert azon államoknak, amelyeknek nagyobb számmal vannak hierarchikus szervezetbe tömörült katolikus alattvalói, egyikére sem közömbös, pusztán a politika és az államraison szempontjából sem, hogy ezek lelkiismeretének legfőbb őre, a katolikus egyház feje, a pápa, hatalmát világi tekintetben is minden idegen politikai hatalom befolyásától menten gyakorolja-e? Sokak véleménye szerint a pápának az az önkéntes fogsága, amelyben 1870 óta élt, a lelki hatalomnak minden befolyástól ment gyakorlására elegendő garanciául szolgált, miután Olaszország mai politikai helyzetében úgyis elképzelhetetlen lett volna minden komoly törekvés, amely a pápa semlegességét és szuverenitását saját erejére támaszkodva kívánta volna megvalósítani. Viszont a római kérdés megoldását ezek a katolikus körök, leginkább franciák és spanyolok, is kívánták azzal a feltétellel, hogy a pápa szuverenitásának kellő garanciájaként a hatalmaknak, vagy ma a Nemzetek Szövetségének hozzájárulása szolgáljon. A lateráni egyezmény ez óhajokkal szemben más útra lépett. Olaszország mai helyzetében nemcsak minden harmadik hatalom részéről jövő garancia,

de a Nemzetek Szövetségének beavatkozása is, az olasz nemzeti önértelenen el nem viselhető sebet ejtett volna. Ezzel szemben a Szentszék megelégedett egy minimális területre terjedő szuverénitással, amely kicsiségénél fogva nem keltheti fel még a legsoványabb olasz hazafi féltékenységét sem.

Vájjon egy mélyreható rendszerváltozás az olasz politikában, — amely ugyan belátható időn belül nem valószínű — minő következményekkel járna, ezt ma megítélni nem lehet. De még egy szélső baloldali olasz kormány is nehezen szánhatná el magát a lateráni egyezmény megszüntetésére. A római kérdés mai megoldásának tartósságát biztosítja a világ katolikus közvéleménye is, amely ma politikailag is szervezeten állna egy második Venti Settembrével szemben. Az olasz konkordátum ereje pedig azokon az Azione Cattolica Italianában tömörült katolikusokon nyugszik, akik egy lényeges belső politikai fordulat esetén nem maradnának tétlen nézői egy újabb olasz kultúrharcnak. A katolikusok tömegeinek szervezettsége nemcsak a lateráni egyezmény fennmaradásának a legfontosabb biztosítója, de a jövő függetlenség legbiztosabb garanciája is.

Crispi mondotta egykor, hogy az lesz Olaszország legnagyobb államférfia, aki az Egyház és Állam közti kérdést megoldja. Mussolini politikájának legnagyobb diadala és legszemélyesebb sikere, hogy ezt a problémát úgy oldotta meg minden idegen beavatkozástól menten, hogy Olaszország presztízse csorbítatlan maradt, a katolikus érzületű állampolgárok milliói szimpátiájának megnyerésével pedig az államfenntartó elemek számát és erkölcsi erejét gyarapította. A pápaság pedig nemcsak elégtételt kapott az Egyházi Mám elvesztéséért, de a szerződés belátható időre biztosítékot nyújt nemzetek felett álló hivatásának zavartalan gyakorlásához.

TÓTH LÁSZLÓ